

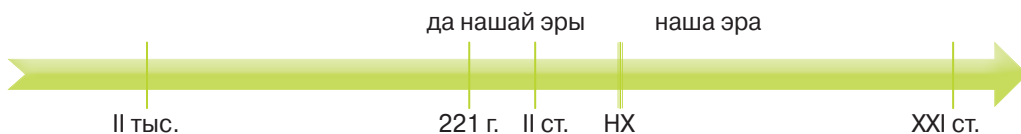
ПАДВЯДЗЁМ ВЫНІКІ

♦ *Мова старажытных арыяў — санскрыт — паўплывала на развіццё многіх моў сучаснай Індыі.* ♦ *Вышэйшым дасягненнем старажытнаіндыйскай літаратуры з'яўляюцца *Веды*, «*Махабхарата*» і «*Рамаяна*».* ♦ *Старажытныя індыйцы стварылі дзве вялікія рэлігіі — індуізм і будызм.*

- ? **1.** Знайдзіце ў тэксце звесткі пра асноўныя дасягненні культуры індыйцаў. Складзіце і запішыце ў сшыткі план параграфа. **2.** Чаму старажытную індыйскую культуру называюць ведыйскай? **3.** Што агульнае ў рэлігіі егіпцянаў, жыхароў Міжрэчча і прыхільнікаў індуізму? **4.** У чым заключаецца асаблівасць будызму? Як вы думаеце, чаму гэтая рэлігія распаўсюдзілася не толькі ў Індыі, але і ў іншых краінах?

§ 26. Узнікненне дзяржавы ў Кітаі

- ?! **1.** У далінах якіх рэк створаны найстаражытнейшыя цывілізацыі Усходу? **2.** Назавіце прычыны ўтварэння першых дзяржаў. **3.** Што рабілі правіцелі гэтых дзяржаў для ўмацавання сваёй улады?

Адзін з кітайскіх мудрацоў лічыў, што дзяржава павінна нагадваць сям'ю, дзе правіцель, як бацька, клапаціцца пра падданых, а падданыя шануюць яго і любяць адзін аднаго, як браты.

Ці ўдалося стварыць такую дзяржаву ў Кітаі? Хто і калі аб'яднаў Кітаі? Чым займалася насельніцтва гэтай краіны і што яно навучылася рабіць першым у свеце?

1. Краіна і насельніцтва. Кітаі размешчаны на ўсходзе Азіі. Яшчэ ў глыбокай старажытнасці людзі засялілі шырокія раўніны, па якіх працякаюць вялікія рэкі — *Хуанхэ* і *Янцзы*. На захадзе раўніна пераходзіць у пласкагор'е, а далей — у скалістыя горныя хрыбты.

▲ Карта Старажытнага Кітая

Апішыце месцазнаходжанне Кітая і яго галоўных рэк.

Стагоддзямі рака-працаўніца Хуанхэ, што азначае «Жоўтая рака», прыносіла ў даліну часцінкі жоўтай глебы — лёсу. Знешне ён падобны да пяску, але пры гэтым вельмі ўрадлівы.

На гэтай глебе людзі атрымлівалі высокія ўраджай. Ураджай залежалі не толькі ад выкарыстання вод ракі, але

▲ Хуанхэ. Сучасны выгляд

разлілася. Усё гэта знайшло адлюстраванне ў міфах пра велізарных драконаў, што жывуць у рацэ.

2. Заняткі старажытных кітайцаў. Як і ў іншых цывілізацыях Старажытнага Усходу, асновай гаспадаркі старажытных кітайцаў стала земляробства. Першыя земляробы аселі ў сярэднім цячэнні Хуанхэ. Затым прыступілі да асваення басейна ракі Янцзы. Яны апрацоўвалі лёсавую глебу матыкамі. Сеялі проса і пшаніцу, вырошчвалі агародніну, разводзілі жывёл. Прылады працы і зброю рабілі з бронзы.

▲ Работы на рысавым полі ў сучасным Кітаі

і ад дажджоў, якія шчодро выпадалі ў месцах, блізкіх да берагоў Ціхага акіяна. Часта ў сезоны дажджоў вада перапаўняла Хуанхэ, і яна, выйшаўшы з берагоў, губіла дзясяткі і сотні кітайскіх паселішчаў. Мясцовыя жыхары баяліся гэтых бурлівых разліваў і называлі Хуанхэ «ракой тысячы бедстваў». Нават старажытнакітайскі іерогліф «няшчасце» паказваў ваду, якая

У V ст. да н. э. на змену бронзе прыйшло жалеза. У сельскай гаспадарцы з'явілася новая прылада працы — плуг з жалезным наканечнікам. У апрацоўцы палёў ручная праца была заменена цяглавай сілай — быкамі. Гэта значна павялічвала ўраджай. Адначасова старажытныя кітайцы асвоілі вырошчванне рысу. Рыс збіралі 2—3 разы ў

год. Для вырошчвання рысу патрабавалася шмат вільгаці, і земляробы сталі ствараць арашальныя каналы. Высокія ўраджаі спрыялі росту колькасці жыхароў. Краіна была густа заселена. Старажытныя кітайцы пачалі асвойваць аддаленыя ад Хуанхэ землі.

Растлумачце лагічную сувязь: развіццё гаспадаркі → узнікненне дзяржавы.

У гэты час з'явіліся і першыя гарады. Шмат у якіх з іх жылі дзясяткі тысяч чалавек. Каб засцерагчыся ад паводак, гарады часта адгароджвалі ад ракі землянымі дамбамі.

Кітайцы першымі ў свеце сталі вырабляць тонкія і лёгкія шаўковыя тканіны. Найтанчэйшую нітку для іх атрымлівалі з коканаў шаўкоўнічных чарвякоў. Каб зрабіць прыгожую тканіну, патрэбныя былі вялікія намаганні і цярпенне. Вытворчасць шоўку трымалася ў строгім сакрэце.

3. Стварэнне адзінай кітайскай дзяржавы. Развіццё гаспадаркі прывяло ў другім тысячагоддзі да н. э. да ўзнікнення першых дзяржаў. У канцы гэтага тысячагоддзя іх змяніла дзяржава Чжоў. У VIII ст. да н. э. яно фактычна распалася на асобныя царствы, якія ўпарта змагаліся паміж сабой за

Дайце ацэнку пераўтварэнням імператара.

▲ Вялікая Кітайская сцяна. *Сучасны выгляд*

ўладу. У выніку гэтай барацьбы перамагла дзяржава *Цынь* і аб'яднала ўвесь Кітай. Яго правіцель прыняў у 221 г. да н. э. тытул *Цынь Шыхуандзі*, стаўшы першым *імператарам дынастыі Цынь*. Па ўсёй краіне былі выдадзены адзіныя законы, уведзена агульная манета. Нават пісьменнасць была зменена такім чынам, каб яе разумелі ва ўсіх канцах Кітая.

с. 157–159

Каб спыніць набегі качэўнікаў, уздоўж паўночнай мяжы краіны *Цынь Шыхуандзі* загадаў пабудаваць вялізную сцяну, якая ўвайшла ў гісторыю пад назвай *Вялікай Кітайскай сцяны*. Адначасова паблізу ад сваёй сталіцы ён пабудаваў для сябе ўнутры цэлай гары велізарную падземную грабніцу. Па памерах і багацці гэты магільны склеп можа смела супернічаць з егіпецкімі пірамідамі. Адразу пасля смерці *Цынь Шыхуандзі* ў Кітаі пачаліся народныя паўстанні, якія знішчылі дынастыю *Цынь*.

4. Дынастыя Хань. У II ст. да н. э. у Кітаі з’яўляецца новая дынастыя Хань. Умацаванне ўлады спрыяла росквіту кітайскай дзяржавы, яе межы пашырыліся. Аднак заваявальныя паходы прывялі Кітай да цяжкіх і ўпартых войнаў з суседзямі.

У перыяд дынастыі Хань кітайцы ўпершыню сутыкнуліся з іншымі развітымі цывілізацыямі старажытнасці. Перадолеўшы горы і пустыні, кітайскія купцы даведаліся пра існаванне гарадоў і дзяржаў у Сярэдняй Азіі. Яны прывезлі адтуль шмат якіх сельскагаспадарчых культуры, напрыклад персікі і дыні. А жыхарам Сярэдняй Азіі вельмі падабаліся выдатныя кітайскія тавары, і ў першую чаргу тканіны з шоўку. Кітайскія тавары — пакрытыя лакам прадметы раскошы, папера, вырабы з бронзы — сталі карыстацца попытам у шмат якіх краінах. Так узнік *Вялікі шаўковы шлях*, які праз неабсяжныя прасторы Азіі працягнуўся да Еўропы.

ПАДВЯДЗЁМ ВЫНІКІ

◆ *Старажытнакітайская цывілізацыя ўзнікла ў далінах рэк Хуанхэ і Янцзы.* ◆ *У другім тысячагоддзі да н. э. у Кітаі ўзніклі першыя дзяржавы.* ◆ *У перыяд праўлення дынастыі Цынь Кітай быў аб’яднаны пад уладай аднаго правіцеля.* ◆ *У перыяд праўлення дынастыі Хань узнік Вялікі шаўковы шлях.*

? **1.** Якія прыродныя ўмовы спрыялі, а якія перашкаджалі развіццю гаспадаркі ў Кітаі? **2.** Пeralічыце асноўныя заняткі насельніцтва Кітая. Што яны навучыліся рабіць першымі ў свеце? **3.** Дакажыце, што ў Кітаі была створана цывілізацыя. Раствлумачце сэнс паняццяў «імператар», «дынастыя». **4.** Чаму праўленне дынастыі Цынь было нядоўгім?

? Уявіце, што вы кітайскі купец, які адпраўляецца ў Сярэдняю Азію. Збярыце караван з унікальных кітайскіх тавараў. Раскажыце пра асаблівасці вырабу кожнага прадмета.

ГЛІНЯНАЯ АРМІЯ ІМПЕРАТАРА

(Старажытнакітайскі гісторык пра грабніцу Цынь Шыхуандзі)

Спачатку пракапалі гару. Унутр змясцілі мадэлі царскіх палацаў, дарагія рэчы і каштоўнасці. У грабніцы змясцілі і 6000 гліняных фігур узброеных воінаў, якія павінны былі ахоўваць свайго ўладара. Былі ўстаноўлены лукі-самастрэлы, каб забіваць магчымых грабежнікаў. Будаўнікоў грабніцы замуравалі ў ёй. Потым магільны склеп засыпалі зямлёй. Гару замаскіравалі пасеянай травой.

Пра што, на ваш погляд, сведчыць будаўніцтва грабніцы?

§ 27. Грамадства і культура Старажытнага Кітая

- ?! **1.** Як было пабудавана індыйскае грамадства? **2.** Які народ стварыў першую іерагліфічную пісьменнасць? **3.** Якія навукі і чаму былі самымі запатрабаванымі ў краінах Старажытнага Усходу?

«Па сваёй прыродзе людзі блізкія адзін аднаму; па сваіх звычках людзі далёкія адзін ад аднаго», — лічыў кітайскі мудрэц Канфуцый. У чым заключаецца ўнікальнасць кітайскай цывілізацыі? Якія вынаходствы старажытных кітайцаў да гэтага часу паспяхова служаць чалавецтву?

У якіх дзяржавах абогатавалі царскую ўладу? Чаму правіцелі старажытнасці імкнуліся стаць «жывымі багамі»?

1. Грамадства Старажытнага Кітая. На чале аб'яднанай кітайскай дзяржавы стаяў імператар. Яго ўлада была неабмежаванай. Лічылася, што ён мае боскае паходжанне і з'яўляецца «Сынам Неба». «Неба» для кітайцаў было галоўным бажаствам. Таму сваю дзяржаву кітайцы называлі Паднябеснай імперыяй.

Кітайскае грамадства было падзелена на *рангі*, або чыны. Людзі, якія належалі да пэўнага рангу, мелі дакладна вызначаныя правы і абавязкі. Ранг перадаваўся па спадчыне. Яго можна было павялічыць за заслугі перад дзяржавай і за грашовую плату.